

MỘT SỐ BIỆN PHÁP HỖ TRỢ PHÁT TRIỂN KĨ NĂNG TIỀN ĐỌC, VIẾT CHO TRẺ MẪU GIÁO LỚN

Trương Thị Thùy Anh - Ngô Mạnh Dũng
Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên

Ngày nhận bài: 04/04/2018; ngày sửa chữa: 14/05/2018; ngày duyệt đăng: 15/05/2018.

Abstract: The success of children in the school and their later life depends on how much they can read and write. For children aged 5 to 6, pre-literacy skills contribute to the development of thinking and cognitive development - a determinant to the learning process in higher education level. Therefore, educators should have plans and measures to support the kindergarteners who need to practice and experience pre-literacy skills in order to build a language background as an important factor contributing to their success at primary education level.

Keywords: Kindergartener, language, pre-literacy skills.

1. Mở đầu

Những năm đầu tiên của cuộc đời là một mốc rất quan trọng trong sự phát triển đọc, viết của mỗi con người bởi các khả năng ngôn ngữ được bắt đầu ngay từ khi mới sinh ra. Ngôn ngữ của trẻ phát triển một cách nhanh chóng ở độ tuổi mầm non, đặc biệt khi trẻ bắt đầu bước vào độ tuổi mẫu giáo. Ở độ tuổi mẫu giáo, đặc biệt là mẫu giáo lớn, vốn từ vựng của trẻ tăng nhanh và trẻ thường sử dụng các câu phức tạp; kĩ năng (KN) đọc, viết cũng dần xuất hiện. Những KN ngôn ngữ này sẽ đóng một vai trò vô cùng quan trọng khi trẻ bước vào bậc học phổ thông. Thực tế cho thấy, khi trẻ bước vào cấp học cao hơn nhưng nếu không được trang bị các KN ngôn ngữ tốt, trẻ sẽ rất khó để thích nghi với môi trường học tập mới. Vì vậy, việc đề xuất và thực hiện một số biện pháp nhằm hỗ trợ phát triển khả năng tiền đọc, viết cho trẻ mẫu giáo là thực sự cần thiết.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Những hiểu biết về sự phát triển kĩ năng tiền đọc, viết của trẻ mẫu giáo

Hiểu biết của giáo viên (GV) mầm non về sự phát triển KN tiền đọc, viết của trẻ mẫu giáo là một việc hết sức cần thiết. Dựa trên sự hiểu biết đó, GV có thể thiết kế những hoạt động, đề xuất những biện pháp nhằm hỗ trợ, giúp trẻ duy trì và tăng cường sự phát triển này. Vì vậy, việc nghiên cứu về khả năng tiền đọc, viết của trẻ em nói chung, trẻ mẫu giáo nói riêng đã xuất hiện từ sớm và đạt được những thành tựu nhất định. Trong một số công trình, các nhà nghiên cứu đã đưa ra một số luận điểm về KN đọc và viết của trẻ như sau:

2.1.1. Việc học đọc và học viết ở mỗi con người được bắt đầu từ rất sớm

Ở trẻ em, sự tìm hiểu về việc đọc và viết xuất hiện không theo một quy luật nhất định, không tuân theo một mốc thời điểm cụ thể nào. Trẻ có thể tìm hiểu về đọc, viết ngay từ thời điểm chúng được tiếp xúc với chữ viết ở môi trường xung

quanh - một môi trường mà chữ viết xuất hiện mọi lúc, mọi nơi. Trẻ nhỏ có thể đọc biển báo; các nhãn trên hộp bánh kẹo, ngũ cốc; tên của các nhà hàng và logo trên quần áo. Bên cạnh đó, trẻ cũng đã được người lớn đọc cho nghe và bản thân trẻ cũng có cơ hội để “đọc” những câu chuyện riêng mình. Việc thường xuyên nhìn thấy những người khác đọc, viết sẽ tạo nên ở trẻ một xu hướng thử nghiệm với chữ viết và dần dần, trẻ bắt đầu hiểu được chữ mang ý nghĩa. Do đó, đối với nhiều trẻ, việc tham gia vào các chương trình giáo dục mầm non và sự mở rộng việc học đọc, học viết giống như một quá trình chức năng.

2.1.2. Đọc và viết đóng vai trò quan trọng trong quá trình học tập

Khi trẻ mẫu giáo tích cực tham gia vào việc sử dụng ngôn ngữ để đọc, viết và khám phá chữ viết khi chơi, trẻ học được cách thức mà ngôn ngữ viết hoạt động. Một đứa trẻ có thể sử dụng biểu tượng của chính mình hoặc các chữ cái để đại diện cho toàn bộ từ hoặc âm tiết, hoặc với một nét vẽ tưởng chừng vô nghĩa nhưng đứa trẻ có thể đọc, nói về ý tưởng, nội dung của các hình vẽ mà chúng đã thực hiện. Một số trẻ mẫu giáo lớn cũng có thể thể hiện suy nghĩ của mình bằng cách viết một vài từ mà không chú ý đến ngữ pháp và chính tả. Trong trường hợp khác, trẻ có thể mở rộng một câu chuyện quen thuộc đã được đọc hoặc tái tạo lại câu chuyện bằng cách thay thế từ ngữ riêng của mình. Như vậy, có thể thấy, trẻ có xu hướng dành nhiều thời gian với sách và tài liệu in; từ đó, chúng bắt đầu xây dựng sự hiểu biết về quá trình đọc và viết. Điều này xảy ra trước khi trẻ thực sự có thể đọc hoặc viết theo những cách thông thường.

2.1.3. Ở trẻ nhỏ, các quá trình đọc, viết, nói có mối liên hệ phụ thuộc lẫn nhau

Đối với những trẻ có ưu thế về ngôn ngữ nói thì ưu thế này sẽ góp phần vào việc phát triển khả năng đọc, viết của trẻ. Một đứa trẻ nói chưa tốt chắc chắn sẽ không thể có một KN đọc, viết thành thạo. Mặt khác, KN đọc cũng

ảnh hưởng đến sự phát triển ngôn ngữ nói; đặc biệt là trường hợp khi trẻ đọc một câu chuyện, một bảng tin hay một tấm biển quảng cáo hoặc bất cứ nơi nào có chữ viết. Trong quá trình đọc hoặc viết, trẻ sẽ gặp phải những từ mới và dần dần vốn từ vựng của trẻ sẽ được cải thiện nhờ cơ chế tự thêm những từ mới đó vào vốn từ vựng sẵn có.

2.1.4. Sự thành thạo kỹ năng đọc, viết trước khi trẻ mầm non bước vào các cấp học cao hơn là những thuận lợi giúp trẻ sớm hòa nhập và đạt được những thành tựu tốt trong môi trường học tập mới

Nhiều bằng chứng đã cho thấy, ở những bậc học cao hơn, trẻ cần có KN đọc, viết tốt thì trẻ mới có thể tự tin để tiếp nhận những tri thức mới. Có được điều này là bởi ngôn ngữ đóng một vai trò quan trọng trong hoạt động của trí nhớ. Bên cạnh đó, sự phát triển của ngôn ngữ nói, đọc, viết, như đã phân tích, có mối quan hệ mật thiết và chính chúng góp phần quan trọng trong việc thúc đẩy tư duy của con người nói chung, trẻ nhỏ nói riêng.

Từ những phân tích ở trên, có thể nói, việc đọc và viết nên được quan tâm trong chương trình giáo dục mầm non. Ban Giám hiệu và GV (đặc biệt là ở các lớp mẫu giáo) cần tập trung vào những gì trẻ đã biết, trên cơ sở đó, sự quan tâm đến việc xây dựng một chương trình nhằm hỗ trợ sự phát triển các KN ngôn ngữ của trẻ là rất cần thiết. Việc xây dựng một chương trình giáo dục phải gắn với việc cung cấp cho trẻ một môi trường mà ở đó, trẻ có các cơ hội để chủ động tham gia vào các hoạt động ngôn ngữ, chữ viết với cảm giác thoải mái, tự tin. Bên cạnh đó, việc GV mầm non thấy được những hiểu biết hiện tại của trẻ là một điều kiện tiên quyết nhằm hỗ trợ và mở rộng sự hiểu biết của trẻ đến một mức độ phức tạp hơn. Tuy vậy, cũng cần chú ý, khi trẻ tham gia vào các chương trình giáo dục ở các cơ sở mầm non, cha mẹ vẫn nên tiếp tục là một phần trong quá trình học đọc, học viết của trẻ.

2.2. Một số biện pháp hỗ trợ phát triển kỹ năng tiền đọc, viết cho trẻ mẫu giáo lớn

2.2.1. Thiết lập môi trường tích cực nhằm hỗ trợ cho sự phát triển khả năng tiền đọc, viết

Chương trình giáo dục mầm non phải tạo ra một môi trường mà ở đó, những nỗ lực của trẻ em trong việc học đọc và học viết phải được hỗ trợ một cách tích cực. Bởi vì, một chương trình học tập tích cực sẽ cung cấp cho trẻ các cơ hội để kích thích ở trẻ những mong muốn trong việc giao tiếp, khơi dậy sự tò mò về thế giới xung quanh và ý thức về khả năng đọc, viết. Trong môi trường đó, GV sẽ đóng vai trò là những người hướng dẫn trẻ, cung cấp cho trẻ các điều kiện thuận lợi, hấp dẫn và phù hợp để khuyến khích trẻ làm quen với việc đọc, viết. Tuy vậy, việc thiết lập một môi trường học tập tích cực cần dựa

trên sự tôn trọng và khả năng cung cấp cơ hội để trẻ giao tiếp bằng ngôn ngữ phổ thông.

2.2.2. Tạo môi trường vui chơi để trẻ có điều kiện phát triển kỹ năng đọc và viết

Có thể thấy, chơi là một phần tự nhiên và rất quan trọng trong thế giới của trẻ nhỏ nói chung, trẻ mầm non nói riêng. Thông qua trò chơi, trẻ được tham gia vào suy nghĩ và hành động mang tính tượng trưng và biểu tượng, ví dụ: một khối hình trụ trở thành một micro để chơi ca hát và vài hình khối nhỏ trong một cái đĩa trở thành một món ăn. Trong trò chơi, việc sử dụng một đối tượng có tính chất thay thế, tượng trưng là cần thiết cho việc học đọc và viết, bởi vì từ ngữ được sử dụng để đọc và viết là những biểu tượng hoặc là đại diện của những suy nghĩ hoặc đồ vật nào đó. Nếu được hướng dẫn sử dụng sách, bút chì, bút dạ, bút chì màu, sơn và cọ..., trẻ sẽ được làm quen, củng cố các KN cơ bản của quá trình đọc và viết.

2.2.3. Tạo môi trường học tập khuyến khích trẻ đọc và viết

Đối với trẻ mầm non, môi trường học tập đóng một vai trò rất quan trọng. Môi trường học tập không chỉ phù hợp với đặc trưng tâm lí lứa tuổi mà còn phải tạo ra sự kích thích, khuyến khích trẻ trong việc đọc, viết. Việc rèn luyện các KN đọc, viết sẽ đạt kết quả tốt nhất khi bản thân trẻ có hứng thú và chủ động trong hoạt động này. Bên cạnh đó, việc xây dựng môi trường học tập cũng cần tạo điều kiện cho trẻ được nói và đặc biệt là GV phải hỗ trợ khuyến khích tự nhiên của trẻ trong việc phát triển KN đọc, viết.

Sau đây là một số gợi ý để xây dựng môi trường học tập nhằm khuyến khích khả năng tiền đọc, viết của trẻ:

- Cơ sở giáo dục mầm non nên xây dựng những “góc học” có cảm giác thoải mái, ấm cúng, yên tĩnh, đủ ánh sáng để trẻ có thể đọc một mình, đọc cho nhau nghe hoặc được GV đọc cho nghe mà không bị gián đoạn. Ở những góc đó, nhà trường, GV nên sắp xếp, cung cấp một loạt các cuốn sách về các chủ đề khác nhau để thu hút sự quan tâm của trẻ. Mức độ khó của các cuốn sách được sắp xếp theo chiều hướng tăng dần.

- Xung quanh lớp học, có thể trang bị nhiều loại tài liệu phù hợp lứa tuổi và đa dạng về văn hóa. Những tài liệu này nên được trưng bày phù hợp để trẻ có thể dễ dàng tìm thấy những gì mình muốn. Trong quá trình lựa chọn tài liệu, cần đảm bảo những tài liệu này phải phản ánh đúng tâm lí lứa tuổi, ngôn ngữ là ngôn ngữ phổ thông và phù hợp với văn hóa tiếp nhận của trẻ.

- Tạo điều kiện trưng bày các sản phẩm liên quan đến viết hoặc vẽ được tạo ra bởi trẻ, GV và phụ huynh. Những tài liệu này phải phản ánh sở thích, hoặc những trải nghiệm của chính trẻ em. Chẳng hạn, sau khi đi dạo chơi, GV có thể tổ chức cho trẻ vẽ lại những gì trẻ thấy

lên giấy, sau đó tập hợp lại, yêu cầu trẻ trình bày những ý tưởng, suy nghĩ về những gì đã vẽ.

- Sử dụng máy ghi âm khi trẻ kể lại một câu chuyện quen thuộc đã được người khác đọc cho nghe, hoặc đọc một bài đồng dao, ca dao, một bài thơ... Sau đó, mở lại máy ghi âm để trẻ có thể lắng nghe việc nói, đọc, kể của chính bản thân mình. Trên cơ sở đó, nếu trẻ đọc, kể đúng thì GV có thể khen ngợi; nếu trẻ đọc chưa đúng thì GV sẽ động viên và sửa lỗi cho trẻ.

- Sử dụng các phương pháp giảng dạy và những kinh nghiệm để phát triển ở trẻ ý thức về sự khác biệt trong lời nói, âm tiết và âm thanh. Chẳng hạn, khi dạy trẻ đọc thơ hoặc truyện, GV có thể nhấn mạnh các kiểu âm vị khác nhau như vần điệu và phép điệp âm nhằm giúp trẻ nhận ra sự khác biệt của vần điệu đó với những vần điệu xung quanh.

- Sử dụng máy tính được trang bị phần mềm phù hợp với lứa tuổi để cung cấp các công cụ văn bản thân thiện với trẻ. Trong khi rất nhiều các chương trình phần mềm sử dụng chữ cái và các con số ngẫu nhiên thì các chương trình xử lý văn bản thân thiện với giáo dục mầm non lại cho phép trẻ tạo ra các chữ cỡ lớn. Trong một số trường hợp, trẻ có thể nghe những gì chúng đã viết. Tuy vậy, việc sử dụng máy tính nên có sự giám sát chặt chẽ của GV để đảm bảo hiệu quả sử dụng và không gây hại cho sức khỏe của trẻ.

2.2.4. Tạo điều kiện để việc học đọc, viết trở thành một phần của lịch trình hàng ngày trong lớp học

Có thể thấy, ở các cơ sở giáo dục mầm non, hầu như tất cả các góc của lớp học và tất cả các chủ đề đều có thể tạo cơ hội cho trẻ tham gia vào việc giao tiếp bằng khẩu ngữ, đọc và viết. Trẻ em giao tiếp tốt nhất khi chủ đề giao tiếp là các chủ đề mà chúng quan tâm bởi nó sẽ kích thích tư duy của trẻ. Bên cạnh việc tạo cơ hội để trẻ viết chú thích cho các bức tranh mà trẻ vẽ, GV mầm non cũng có thể khuyến khích trẻ tự viết chữ, vẽ các kí hiệu hoặc các hình thay cho chữ viết. Trong các bữa ăn, trẻ có thể tham khảo thực đơn hàng ngày bằng cách nêu tên các món ăn xuất hiện trong thực đơn, hoặc nhắc lại thực đơn của ngày hôm trước. Bên cạnh đó, trong các hoạt động vệ sinh như rửa tay trước và sau khi ăn, rửa mặt sau khi thức dậy..., GV cũng có thể lồng ghép các biện pháp duy trì khả năng đọc bằng cách treo những bức tranh chỉ dẫn. Như vậy, để giúp trẻ củng cố, tăng cường KN đọc và viết, GV cần phải nhận thức và tận dụng mọi cơ hội để tạo điều kiện cho trẻ có thể đọc, viết và giao tiếp trong mọi tình huống ở lớp học.

2.2.5. Giáo viên nên khuyến khích trẻ đọc và viết cho nhau

Khi trẻ đọc và viết cho nhau một cách thoải mái, trẻ sẽ cảm thấy tự tin khi khả năng biết chữ đang phát triển. Trẻ có thể “đọc” những cuốn sách quen thuộc, bao gồm

có hoặc không có chữ. Đối với sách có chữ, GV nên lựa chọn những cuốn có số lượng chữ vừa phải, không quá dài và kết hợp với vài hình vẽ (truyện tranh) để tránh sự mệt mỏi, nhàm chán của trẻ. Đối với loại sách tranh, GV cần tham gia vào việc đọc của trẻ, hỗ trợ trẻ trong việc duy trì diễn biến của câu chuyện. Trong các hoạt động này, trẻ nên được đặt ở vị trí trung tâm vì chỉ có như vậy thì trẻ mới bộc lộ được tối đa khả năng ngôn ngữ tiềm ẩn. Ở trẻ mầm non, mặc dù chưa thật sự làm chủ được quá trình đọc nhưng việc chủ động đọc sẽ cung cấp cho trẻ những lợi ích không thể chối từ. Trẻ học cách đọc từ trái sang phải, từ trên xuống dưới và hiểu rằng hình ảnh trong truyện, sách sẽ cung cấp những gợi ý cho bối cảnh tiếp theo. Ngoài ra, thông qua đọc, trẻ cũng sẽ xây dựng được một vốn từ vựng phong phú nhờ sự dự đoán trình tự, diễn biến của câu chuyện và sự tích lũy những từ vựng mới.

Bên cạnh đó, GV cũng có thể tổ chức cho trẻ có cơ hội để viết cho nhau. Sản phẩm của hoạt động này có thể là thiệp sinh nhật, “thư” và làm những “dấu hiệu” trong một số khu vực của lớp học để cảnh báo các trẻ khác. Việc tạo điều kiện để trẻ viết cho nhau nhằm mục đích cho thấy trẻ có thể sử dụng ngôn ngữ viết để thông tin và truyền đạt một sự vật, hiện tượng nào đó.

2.2.6. Thường xuyên đọc to cho trẻ nghe

Trẻ em cần trải nghiệm những niềm vui khi được người lớn hay một trẻ khác đọc cho nghe. Trong trường mầm non, GV có thể tổ chức đọc truyện cho trẻ nghe vào các buổi chiều; hoặc tổ chức cho trẻ kể lại câu chuyện quen thuộc cho bạn nghe. Sự tương tác giữa cô và trẻ, giữa trẻ với trẻ với tư cách là người đọc, người nghe sẽ có tác dụng tăng cường sự quan tâm của trẻ với sách; đồng thời cũng tăng cường khả năng giao tiếp, khả năng đọc của trẻ.

2.2.7. Thu hút sự tham gia của phụ huynh trong hoạt động học đọc, viết của trẻ

Các hoạt động nhằm phát triển khả năng tiền đọc, viết xảy ra trong lớp học mẫu giáo phải có sự gắn kết tự nhiên với việc phát triển KN tiền đọc, viết trong gia đình và trong các cộng đồng khác. Phụ huynh và GV phải làm việc cùng nhau và xem việc phát triển KN tiền đọc, viết như là một mục tiêu chung, để họ có thể hỗ trợ lẫn nhau trong giai đoạn quan trọng này của trẻ. Các hoạt động hỗ trợ KN tiền đọc và viết xảy ra trong gia đình của trẻ có thể được mở rộng đến các lớp học, và những gì diễn ra trong lớp học có thể được củng cố tại nhà. Chẳng hạn, GV có thể thảo luận với phụ huynh về những chủ đề, cuốn sách mà trẻ quan tâm; hoặc cung cấp thông tin phản hồi với phụ huynh về cách mà trẻ sử dụng KN đọc, viết trong một số hoàn cảnh cụ thể.

3. Kết luận

Tóm lại, KN tiền đọc, viết ở trẻ xảy ra ngay từ khi trẻ tham gia vào một loạt trải nghiệm và thông qua sự tương tác với các yếu tố có liên hệ với chữ viết ở môi trường xung quanh. Trong khi đó, đại đa số trẻ mầm non đến trường với một kiến thức hạn chế về đọc và viết nhưng tất cả chúng lại đang sống trong một xã hội mà sự xuất hiện của chữ viết là quá rõ ràng và quan trọng. Vì thế, việc phát triển các KN đọc, viết trước khi vào cấp học cao hơn nên là một phần không thể thiếu của chương trình giáo dục. Tuy nhiên, quá trình giáo dục này phải “lấy trẻ làm trung tâm”, trong đó sự tham gia của GV, phụ huynh và các nguồn lực khác của cộng đồng sẽ đóng vai trò là những nhân tố đặc lực, hỗ trợ cho trẻ. Có một nền tảng ngôn ngữ phong phú, có một khả năng đọc, viết tốt sẽ là những điều kiện quan trọng giúp trẻ lĩnh hội được những tri thức mới, cũng như tạo nên những thành công cho trẻ ở bậc học sau này.

Tài liệu tham khảo

- [1] Hà Nguyễn Kim Giang (2016). *Phương pháp tổ chức hoạt động làm quen với tác phẩm văn học*. NXB Đại học Sư phạm.
- [2] Nguyễn Thị Hòa (2015). *Giáo trình Giáo dục học mầm non*. NXB Đại học Sư phạm.
- [3] Đinh Hồng Thái (2015). *Giáo trình Phát triển ngôn ngữ tuổi mầm non*. NXB Đại học Sư phạm.
- [4] Bùi Kim Tuyền - Nguyễn Thị Cẩm Bích - Lưu Thị Lan - Vũ Thị Hồng Tâm - Đặng Thu Quỳnh (2015). *Các hoạt động phát triển ngôn ngữ của trẻ mầm non*. NXB Giáo dục Việt Nam.
- [5] Hoàng Thị Dinh - Nguyễn Thị Thanh Giang - Bùi Thị Kim Tuyền - Lương Thị Bình - Nguyễn Thị Quyên - Bùi Thị Lâm - Hoàng Thị Thu Hương (2017). *Hướng dẫn thực hành áp dụng quan điểm giáo dục Lấy trẻ làm trung tâm trong trường mầm non* (Tài liệu tập huấn). NXB Giáo dục Việt Nam.
- [6] Bộ GD-ĐT (2017). *Chương trình Giáo dục mầm non* (Ban hành kèm theo Thông tư số 01/VBHN-BGDĐT ngày 24/01/2017 của Bộ trưởng Bộ GD-ĐT).
- [7] Eithne Kennedy - E. Dunphy - B. Dwyer - Geraldine Hayes - Thérèse McPhillips - Jackie Marsh - Maura O'Connor - Gerry Shiel (2012). *Literacy in Early Childhood and Primary Education (3-8 years)*. National Council for Curriculum and Assessment.
- [8] Wohlwend, K. E. (2011). *Playing their way into literacies: Reading, writing, and belonging in the early childhood classroom*. New York: Teachers College Press.

ĐẠY HỌC THEO DỰ ÁN...

(Tiếp theo trang 168)

- Bước đầu cho thấy phương pháp DHTDA khá hữu hiệu. Thể hiện ở những khía cạnh: + Phát huy được tính tự chủ, tích cực và sáng tạo của SV; + Khoai dậy ở SV động lực học tập trên cơ sở gắn liền với các nhiệm vụ học tập của mỗi cá nhân; + Gắn liền và kết hợp được lí thuyết với thực hành; + Rèn luyện ý thức và kĩ năng làm việc nhóm cho SV; + GV được thể hiện đúng vai trò của mình trong quá trình dạy học (có vấn, tổ chức, giám sát, kiểm tra, đánh giá hoạt động học tập của SV thông qua việc triển khai thực hiện dự án); + Tạo không khí học tập sôi nổi, hào hứng cho SV.

3. Kết luận

Qua thử nghiệm, chúng tôi cũng nhận thấy: DHTDA khi được kết hợp nhuần nhuyễn với các phương pháp dạy học khác (thuyết trình, nêu vấn đề...) sẽ làm cho hiệu quả quá trình dạy học được nâng cao rõ rệt. Tuy nhiên, đây cũng là phương pháp dạy học đòi hỏi phải có sự đầu tư lớn về thời gian, kinh phí, cơ sở vật chất và đặc biệt là sự chuẩn bị “công phu” của GV. Mỗi GV có thể tiếp thu có chọn lọc và lựa chọn, áp dụng phương pháp DHTDA một cách linh hoạt, sáng tạo trong công tác giảng dạy và đào tạo kĩ năng mềm cũng như với các học phần khác.

Tài liệu tham khảo.

- [1] Trường Đại học Tài nguyên và Môi trường Hà Nội (2014). *Quyết định số 1164/QĐ-TĐHHN ngày 7/4/2014 về việc tổ chức đào tạo kĩ năng mềm*.
- [2] Trường Đại học Tài nguyên và Môi trường Hà Nội (2015). *Quyết định số 2027/QĐ-TĐHHN ngày 3/8/2015 của Hiệu trưởng Trường Đại học Tài nguyên và Môi trường Hà Nội về việc tuyên bố Chuẩn đầu ra kĩ năng mềm*.
- [3] Nguyễn Ngọc Bảo (1995). *Phát triển tích cực tính tự học của học sinh trong quá trình dạy học*. NXB Giáo dục.
- [4] Nguyễn Gia Cầu (2007). *Dạy học phát triển các kĩ năng cơ bản của học sinh*. Tạp chí Giáo dục, số 162, tr 14-15; 17.
- [5] Đặng Thành Hưng (2013). *Kĩ năng dạy học và tiêu chí đánh giá*. Tạp chí Khoa học Giáo dục, số 62, tr 5-9.
- [6] Mạnh Tuấn (2007). *Những kĩ năng học tập hoàn hảo dành cho sinh viên*. NXB Văn hóa Thông tin.
- [7] Thái Duy Tuyên (2010). *Phương pháp dạy học - truyền thống và đổi mới*. NXB Giáo dục Việt Nam.
- [8] Phạm Minh Hạc (2001). *Về phát triển toàn diện con người thời kì công nghiệp hóa, hiện đại hóa*. NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật.